Публій Вергілій Марон

Енеїда (Книга перша, з книг другої та п'ятої)

Перекладач: Микола Зеров

Джерело: З книги:Микола Зеров. Твори в двох томах. К.: Дніпро, 1990, т. 1,

Книга перша

Збройного славлю звитяжця, що перший з надмор'їв троянських,
Долею гнаний нещадно, на берег ступив італійський.
Горя він досить зазнав, суходолами й морем блукавши,
З волі безсмертних богів та мстивої серцем Юнони,
Лиха він досить зазнав у бою, поки місто поставив,
Лацію давши пенатів, а з ними — і плем'я латинське,
І Альбалонгу стару, і мури високого Рима.
Музо, повідай мені, чим саме прогнівана тяжко,
Чи то покривджена чим, цариця богів засудила
На незліченні труди та нещастя побожного духом
Батька й вождя, як богиня — і гнівом таким пойнялася!
Місто старинне було — фінікійського люду осада,
Звалось воно Карфаген на лібійському березі, проти
Тіброви гирел, багате на скарб і завзяття воєнне.
Кажуть, Юнона його шанувала найбільше у світі,
Навіть І Самос забувши для нього; там зброя богині,
Там колісниця її. А на серці в богині бажання,
Щоб Карфаген цей, як Доля дозволить, був паном народів,
Але прочула вона, що від крові троянської плем'я
Вже виростає нове, що міста поруйнує тірійські.
З'явиться люд, підкоритель земель, войовничий та гордий,
Згине в пожарі могутність лібійська: так випряли парки.
Все те Сатурнія знає і кров ще пригадує свіжу,
Що попід мурами Трої лила за улюблених аргів.
Ще ж не зів'яли в душі причини скорботи і гніву,

Ще, притаївшися, в серці живуть її й вирок Паріса —
Прикра зневага краси божественної,-й рід ненависний,
І Ганімеда, на небо узятого, шана висока.
Тямлячи все те, вона троянців, хвилею битих,-
Все, що зосталось від люті данайців і зброї Ахілла,
Не підпускала до краю латинського; довго і гірко
Пасерби Долі, вони усіма проблукали морями.
Стільки страждання лягло на підвалини Римського роду!
Вже вони кинули берег Сіцілії, вийшли у море
І під вітрилом веселим запінену сіль розтинали,-
Мати ж Юнона, у серці довічну роз'ятривши рану,
Мовить собі: "Та невже я не дужа дійти перемоги
І від Італії геть одвернути владику троянців?
Доля боронить мені. Хіба ж не спалила Паллада
Флоту аргівську, а сильний насад потопила у морі
За навіженство самого лише Ойлеїда Аянта?
Батьківським бистрим перуном метнувши із хмар піднебесних,
Їх кораблі погромила, нуртам на здобич оддавши,
А самого ватажка, що полум'ям дихав смертельним,
Вихром грізним пойняла і на гострій скалі розіп'яла.
Я ж, небовців повновладна цариця, сестра і подружжя
Батька богів,— і стільки вже літ з одним лише родом
Марно борюся. Та хто ж після того святу, боговиту
Волю Юнони вшанує і дасть їй офіри побожні".
В серці розпаленім думи такі обертаючи потай,
Лине цариця на острів Еолію, в те родовище
Бур і дощів ненастанних. Цар Еол в печері великій
Там непоборні вітри та бурі усі громоносні
Міцно тримає в обладі, гамуючи їх ланцюгами.
Ремствують буйні і, гомін збудивши вгорі нездоланний,
Б'ються довкола замків. Цар Еол сидить у твердині,
Берло в руках, і втишає їм лють, і прискромлює серце.
Бо ж попустити їм, море, і землю, і горішнє небо —
Все рознесуть буревійні і геть розімчать у просторах.
Тим-то владика світів і замкнув їх у чорні яскині

І, опасаючись сам небезпеки, важкою горою
Їх привалив і наставив царя, що на праві незломнім
Міг би їм волю давать і знову до рук прибирати.
От до того царя і вдалася покірно Юнона:
"Еоле! Владі твоїй господар людей і безсмертних
Хвилі віддав — і власкавлювать їх, і здіймати вітрами.
Плем'я вороже мені випливає на море Тірренське,
Трою у край Італійський везе і звитяжених ларів.
Сили вітрам надихни, поруйнуй кораблі, потопи їх,
Трупом пловців укриваючи тоні морські безбережні.
Маю я в почеті німф найприкметніших дві семериці;
Вродою дивною з них найповабнішу — Деіопею —
Нині ж тобі прирікаю віддати у шлюб непорушний:
Хай, за послугу твою нагородою бувши, з тобою
Вік проживе і нащаддя тобі подарує вродливе".
Еол говорить: "Я твій, о царице! Чого б не схотіла,
Маєш лише зажадати, а виконать — мій обов'язок.
Ти мені царство моє присудила, дала мені частку
Від повновласті Юпітера, ти мені там дозволяєш
Божеські учти одвідувать, тут — керувати вітрами".
Мовив, і гору порожню у бік патерицею б'є він,
І відкриває отвори, і, в лаву струнку вшикувавшись,
Подуви всі вилітають і вихрами линуть на землю;
Наполягають на море і все до нуртів щонайглибших
Збурюють разом — і Евр, і Нот, і бурхливістю знаний
Африк,— і хвилі могутні на берег віддалений котять.
Крик розітнувся на морі, кодол та щогли скрипіння.
Хмари, набігши раптово, у тевкрів з очей вириваються
День і небесну блакить. І ніч нависає над морем.
Загуркотіла твердінь, блискавками мигоче рясними;
Де б не поглянув, усе неминучою смертю грозиться.
Раптом безвладність холодна на серце Енеєві впала,
Стогін зірвався йому і, руки здіймаючи вгору,
Кличе він голосом дужим: "Які ж бо ви, браття, щасливі,
Що у батьків на очах, під високими мурами Трої

Стрінули смерть у бою! І ти, найсильніший з данаїв,
Тідіде, чом я не зміг на полях Іліона загинуть
І від правиці твоєї із кровію душу пролляти —
Там, де Гектор упав під списом Еакіда, де велет
Ліг у бою Сарпедон, і стільки щитів і шоломів
Котить по дну Сімоент між тілами героїв полеглих".

Стогне й метається він. А буря реве Аквілоном,
Вкрай обірвала вітрила і хвилю до зір підкидає.
Ламлються весла. А море носи кораблям одвернуло,
Б'є у боки, у облавки, горою паде на помости.
Ті — на шпилі водянім, а ці западаються в яму.
Дно оголилось. У пісках кипить і бушує негода.
Нот розходився і три кораблі на приховані скелі
Мчить (той хребет величенний, що з хвиль виринає глибоких,
Зве Вівтарями народ італійський), а Евр, завертівши
Друге тройко, гонить їх мілководдям — аж глянути страшно!
І, посадивши на бродах, пісковатим валом обносить.
От уже човен з насадом Лікійським та вірним Оронтом
Перед очима в самого Енея бурун височенний
Б'є по кормі, а старого керманича сторч головою
В море змиває і, тричі на місці судно обернувши,
На пожертя віддає ненатлим нуртам та глибинам:
Поодинокі лише виринають плавці у розложисті тоні.
Дошки, і збіжжя троянське, і зброя пливе по безоднях.
Вже Ільйонеїв міцний корабель і дебелий Ахатів,
Той, що Абанта тримав, і той, що Алета старого,
Бурею вщент переможені, закріпи всі розхитались
І крізь щілини роззявлені воду солону вбирають.

Тою порою, що спінений Понт розгулявся і плеще,
Вчув і стривожився вельми Нептун,— що негода зірвалась,
Що від найглибшого дна знадобилися хвилі,— і, плеса
Збурених вод оглядаючи, голову зносить над морем.
Бачить Енеєву флоту, по хвилях розкидану різно,

Троїв, знеможених бурею та руйнуванням небесним;
І відкриваються братові злість і підступство Юнони.
Кличе до себе Зефіра та Евра і мовить поважно:
"Чи не занадто звіряєтесь ви на свій рід і потугу?
Як то без волі моєї вітри, моря й суходоли
Важитесь ви помішати і гори такі нагромадить?
Я вас! І дайте-но море розлоге мені вгамувати,
Карою мусите ви сваволю мені відкупити.
Миттю втікайте і так ватажкові своєму скажіте:
Що не йому панування над морем і тризубень царський
Жереб судив, а мені. У скелях своїх велетенських,
Вашому стоїщі, Евре, хай Еол собі розкошує
В гідності царській і бурі скоряє собі у темниці".

Ще й до кінця не домовивши, море набрякле гамує,
Нарізно хмари жене нагромаджені, сонце виводить.
Пильний Тритон і легка Кімотоя з підводяних рифів
Зводять човни, а володар обом помагає тризубцем
І розгрібає піски, втихомирює хвиль нарікання,
І по свічадах морських помчав у легкій колісниці.
І, як на вічах не раз велелюдних буває, коли там
Заколот несамовитий повстане і чернь ворохобить,-
Вже головешки летять і каміння, поблискує зброя;
А зауважать нараз чоловіка, заслугами, честю
Знаного людові, і замовкають, і слухають пильно,
Він же царює речами і пристрасті їм утишає,-
Так і на морі бурхання та гук западаються, скоро,
Поверхню всю оглядаючи, під розпогодженим небом
Віжки пускаючи, мчить панотець на колесах покірних.

Зморені тяжко, енеяни прагнуть мерщій досягнути
Берега і до лібійського грунту човни привертають.
У суходолі глибока западина є там, і острів
Супроти неї, і затишна гавань, утворена ними.
Хвилі морські не доходять затоки, об острів розбившись;

Скелі зусюди її обступають, двома стрімчаками
В небо спинаючись грізно, і широко води погожі
В затінку їх спочивають. Ліси по шпилях зеленіють,
Сонцем облиті, а долі затінений гай простягнувся.
Глянувши просто — печера тьмяна під навислим камінням.
В ній джерела журкотливі і приступки в скелях природні,
Німфам — домівка. І суднам не треба там цепом залізним
Берега братись, ні скривленим якорем дна добувати.
В заводі ті і вступає Еней із сьома кораблями —
Все, що зосталось йому, і, тугою за суходолом
Пойняті, зразу ж на берег вискакують люди троянські,
Ріння усе надбережне вкриваючи змученим тілом.
Тут шонайперше Ахат, роздобувши з кременя іскру,
Листом сухим підхопивши її і поживи додавши,
З того запасу небавом багаття живе розкладає.
Інші виносять Церерине зерно, водою попсуте,
Та розмаїте до нього знаряддя, і, що надається
До уживання, сушать в огні, і мелють на жорнах.

Тою ж порою Еней на узгір'я виходить; на море
Дивиться він, далечінь оглядає, чи де не забачить
Гнаного вітром Антея, фрігійські човни-двоєрядки,
Капія або Каїкову зброю на кермі високій.
Жодного човна! Та от — примічає він — троє оленів
На узбережжі блукають, а далі весь рід їх пасеться,
Довгою в жизній долині простягшись ген-ген чередою.
Тут він спинився, і лука бере, і стрілу прудколетну
На тятиву накладає, узявши її від Ахата.
Цілить спочатку у трьох вожаїв, що їх роги гіллясті,
Мовби дерева, зростають; а потім, сполохавши рід весь,
Стрілами гонить у гай густолистий і лук залишає
Тільки тоді, коли семеро дужих звірів показніших
Впали на землю, до суден троянських числом дорівнявшись;
Потім іде до причалу, і здобич мисливську пає
Поміж човнами, і вина, що добрий Ацест навантажив

На кораблі, коли вони острів Трирогу лишали,
Теж роздає, і братчикам тугу гірку розважає:
"Друзі, та чей же досвідчені ви у пригодах скорботних!
В гіршій біді витривалі! Минуться і ці небезпеки.
Знаєте Сціллине ви навіженство, і скелі співучі
Бачили зблизька, і камінь Циклопа у пам'яті вашій
Ще не минувся... Верніть собі звагу, а розпач і тугу
Далі женіте. І злигодні любо колись пригадаєм.
Крізь розмаїті нещастя та крайнощі всі незчисленні
В Лацій простуєм тепер, де мир і господа спокійна
Нас дожидає, де Трою призначено нам оновити.
Отже, кріпіться і серцем до кращої долі готуйтесь".

Так промовляє і сам, не виходячи з мук і тривоги,
Світлом надії горить, і з болем сердечним таїться.
Ті ж, заходившись собі біля страви, бенкет уряджають.
Оббілувавши оленів і потрух увесь повиймавши,
Тут вирізають шматки соковиті, стромляють на рожна,
Там казани повиносили мідні, багаття розводять,
Стравою потім підживлюють сили: простершися в травах,
Ласують давнім вином, дичину споживають добірну.
А як вдоволено голод і набік одсунуто їжу,
Друзів утрачених образ у теплих словах поновляють;
Страх і надія приходять по черзі: то бачать живими,
То видається,— загинули й поклику вже не почують.
Сам же Еней боговірний оплакує надто Оронта,
Тяжко зітхає над долею Аміка, тужить за Ліком,
Та неподоланим Гією, та непоборним Клоантом.

Бенкетування кінчалось, коли з верховини етеру
Глянув Юпітер на море вітрильно-крилате, на землі
Та узбережжя, на різні народи, і, в небі спинившись,
Божеські зори свої затримав на Лібійському царстві.
І як турботи такі обертав він у серці, до нього,
Ніжна й смутна, блискучими слізьми зрошаючи очі,

Так удається Венера: "О ти, що ділами смертельних
І несмертельних одвіку владаєш і мечеш перуни!
Що мій Еней заподіяти міг проти тебе такого,
Що учинили троянці, що стільки вже лиха зазнали
Ради Італії і, безталанні, спочинку не знайдуть?
Ти ж нам подав обітницю, що в упливі часу побачим
Ми знакомитих мужів од крові і племені тевкра,
І подолають вони суходоли і море підіб'ють.
Нині ж яка новина обітницю твою заступила?
У жалібному занепаді Трої, у темних руїнах
Я утіщалась, що Доля неласку давнішу відкупить,-
Нині ж ті самі нещастя женуть переможений люд мій
Знову,— і де положив ти, о царю, кінець бідуванням?
Міг же Антенор, із тиску данайської зброї пробившись,
Без небезпеки в затоку пройти Іллірійську — і далі
В царство Лібурнів і вустя Тімава-ріки обминути,
Що, упадаючи голосно з гір дев'ятьма течіями,
В море спішить, і рокоче, і зрошує луки родючі.
Там осадив він Патавію-місто і втомленим тевкрам
Дав пристановище, людям тубільним ім'я залишивши,
І, заспокоївши зброю троянську, спочив тихомирно.
Ми ж породіння твоє, що небо нам волиш одкрити,
Втративши знов кораблі, на поталу єдиній (о горе!)
Дані навік і розлучені з краєм своїм Італійським.
То нам заплата за нашу побожність? І берло новітнє?"
Та, посміхнувшися, батько богів і людей сотворитель
Оком повів, що єднає негоду і небо ласкавить,
І приголубив дочку, у відповідь їй проказавши:
"Марне тремтиш, Цітереє. Нерушно стоїть твого роду
Доля обіцяна. Місто побачиш і мур Лавінійський,
Суджений з предку віків, і до горішніх зір запровадиш
Мужнього серцем Енея. І слово моє непохитне.
Син твій (скажу я тобі, раз турбота тебе непокоїть,
І таємниче прийдешнє з сувоїв судьби прочитаєш),
Син твій Італію сповнить борнею, і люд войовничий

Скорить собі, і звичаї уставить, і мури спорудить.
А як на царстві Латинському третє мине йому літо
І як утретє минеться зима по здоланню рутулів,
Отрок Асканій, що нині Іула йому надається
Ймення (бо ж Ілом не зватись йому, як нема Іліона),
Тридцять великих кругів годових пануватиме потім
І з лавінійського міста оселю свою королівську
Перенесе до міцної знаряддям і Довгої Альби.
Триста їй літ царювати і славитись родом троянським,
Доки царівна-жрекиня, від Марса самого вагітна,
Ілія в світ не появить свого порождіння двойного.
Тут під покровом вовчиці рудої згодований гойно
Ромул підгорне свій рід, і Марсовим муром оточить,
І на своє імено нарече його римським народом.
Цим уже я не кладу реченців і межі не знаходжу,-
Владу судив без кінця. І навіть Юнона напасна,
Що ненастанно моря, й суходоли, і небо турбує,
Серце одмінить своє і буде зо мною плекати
Римлян, володарів світу, зодягнене тогою плем'я.
Так ухвалив я. Часи довершаться — і прийде година,
Що племено Ассаракове славні уярмить Мікени,
Фтію і Аргос підбитий примусить собі слугувати.
І народитися має у роді славетному Цезар,
На Океані потугою знаний, а славою в зорях —
Юлій, на ймення спадкове Іула-царя наречений.
Радо зустрінеш його, як, дарунками Сходу розкішний,
Вступить у небо, і будуть його в молитвах поминати.
Вік злагідніє тоді і війни в непам'яті згинуть,
Веста, і Вірність днедавня, і Рем, і Квірін одностайно
Будуть права уставляти. І щільно на засув залізний
Візьмуться брами Незгоди: всередині ж люта Ненатлість
Сяде на зброї самотня і, вся спижевими вузлами
Туго пов'язана, в люті даремній заб'ється, заскиглить".
Так проказав він і Маїну паросте з висот посилає,-
Щоб і земля, і Картагіни свіжопоставлені мури

Не відмовляли гостинності тевкрам, і владна Дідона
Їх прийняла у свої володіння. І лине звістовник,
Веслами крил гребучи. І от він у краї Лібійськім
Діє по слову володаря, і залишають пунійці
Давню свою неподатливість. Надто ж цариця голубить
В серці своїм тихомир'я і лагідну щиру зичливість.

А боговірний Еней, цілу ніч змарнувавши у думах, ;
Скоро світанок зійшов благодатний,— ухвалює вийти
І роздивитись кругом, до яких узбережжів прибила
Їх непогода, і хто тут насельником — звір чи людина,
Щоб по розвідинах друзям усе розповісти достоту.
У гущині непроглядній, в западині скель прямовисних
Судна свої укриває, затінені гаєм дрімучим.
Сам же рушає, Ахата єдиного взявши з собою.
На раменах два великі списи з поконеччям залізним.
Тут йому мати назустріч з середини лісу виходить,
Діви спартанської образ і вбрання узявши на себе,
Або тракіянки стать Гарпаліки, що кіньми правує,
Випереджаючи в гоні шаленім вітри прудкобіжні.
Наручний лук за плечима у неї — звичаєм мисливським;
Кучері дано свавільному вітрові; голі коліна;
Одіж хвилясту підв'язано туго вузлом непорушним.
Мовить вона: "Чи не бачили ви, о юнацтво добірне,
Десь ненароком сестрички моєї, що тут заблукала —
Із сайдаком і плямистою шкурою рисі на плечах,
Може, де вепра напавши неситого, криком гонила?"
Так проказала Венера, і син одповів їй Венерин:
"Жодної я із сестричок твоїх не чував і не бачив,
Діво! Не знаю твого величання. Лицем — несмертельна,
Не про людину звістує твій голос, ти, певно, богиня!
Хто ти, сестра Аполлона чи німфа яка богорівна,
Будь милосердна і горя тягар одпусти нестерпучий.
Під небесами якими, в якій стороні пробуваєм —
Нам розкажи! Бо, не бачивши люду, не знаючи краю,

Блудимо тут, бурунами морськими та бурями биті:
Гойні офіри за те від правиці моєї побачиш!"

Мовить Венера: "О ні! Я такої не гідна пошани:
Так повелося у нас, у тірійок,— при зброї ходити
І пурпуровий на литках високий котурн шнурувати,
Царство ти бачиш Пунійське, тірійця Агенора місто;
Землі ж належать лібійцям, в оружнім бою нездоланним.
Влада в руках у Дідони, що з міста тірійського вийшла,
Дівера кривд уникаючи. Довга то повість, багато
В ній плутанини — я тільки верхи перегляну з тобою.
Звався Сіхеєм її чоловік, і був найбагатший
У фінікіянах. Щиро любила його бідолашна
З першого дня, як її, непорочну, до чесного шлюбу
Батько віддав. Царем же у Тірі був брат молодого —
Пігмаліон, із наземних усіх найлютіший злочинця.
Скоро незгода між ними постала, і брат нечестивий
Потай убив необачного лезом підступним Сіхея
Край вівтаря, засліпившися золотом, і братової
Шлюб споневажив; і довго таїв заподіяну кривду,
Вигадки плів і надіями марними зводив Дідону.
Та незабаром у віщому сні перед нею з'явилась
Тінь непохована. Звівши обличчя бліде, дивоглядне,
Викрила їй храмову таємницю, і груди пробиті
Їй показала, і навіч явила злочинство цареве.
Радить покинути край і тікання своє приспішити,
А на підмогу в дорозі показує скарб потаємний,
Пильно укритий — незнаного срібла та золота купи.
Вражена тим, товариство собі добирає Дідона.
Всі, кого жах, і ненависть, і лють до царя поєднали,
Сходяться. На кораблі, що у місті в той час нагодились,
Зносять скарби і вантажать. І от уже плине по морю
Пігмаліонове золото. Жінка все те довершила.
Так і дістались до краю, де нині стоять велетенські
Мури і зноситься гордий нової Картагіни замок.

(Землю купили, і Бірса славетному грунту наймення —
Скільки воловою шкурою можна було охопити).
Але хто ж ви і з яких узбережжів сюди заблукали,
Звідки й куди ваша путь пролягає?" І так на той запит
Відповідає Еней у глибокім зітханні сердечнім:

"О, коли б я розповів од самого початку, богине,
І коли б ласка твоя про злигодні наші послухать,-
Веспер раніше б замкнув небеса і день упокоїв.
Нас од старинної Трої,— як тільки до вашого уха
Славне наймення долинуло Троя,— по довгих блуканнях
Буря свавольна прибила до цих узбережжів лібійських.
Я — боговірний Еней, що пенати у ворога вирвав,
Взявши на свій корабель, і славою зніся до неба.
Плину в Італію я, до роду свого, що походить
Від громовладця самого. У морі Фрігійському мав я
Двадесять суден, і мати-богиня мені помагала,
Ледве одна семериця від Евра та хвиль зациліла;
Сам я, забутий, нужденний, блуджу у пустелі лібійській,
Гнаний з Європи, від Азії гнаний". Та дальшої скарги
Не припустила Венера і так йому в річ упадає:

"Хто б ти не був, але думаю я, що в опіці небесній
Ти пробуваєш, коли ти тірійських осель доступився.
Далі простуй, поки дійдеш цариciних славних порогів.
Знай, що твоє товариство і судна твої врятувались
І до безпечних заток з вітерцем ходовим завертають —
Чей же немарно мене ворожіння батьки научали!
Глянь, як ця лебедів зграя кричить у повітрі, весела,-
Їх од етерних висот Юпітерів птах, залетівши,
В чистому небі полохав, а нині, у ключ розвернувшись,
Ті поспадали додолу, а ці — де їм сісти, шукають.
Як вони, лиха уникнувши, дужими крилами плещуть!
Як у повітрі окреслюють кола, ячать і співають!
Так і твої кораблі, і твоє молодецтво троянське

Або на котвах стає, або до причалу прямує.
Сміливо ж далі іди, куди стежка твоя завертає".

Мовила — і відвернулась. І тут зарожевіла шия,
Амброзіальне волосся тонким ароматом війнуло,
Шата коротка опала додолу: в ході і поставі
Справжня богиня нараз об'явилась. І зразу ж володар
Матір пізнав і словом тужливим услід обізвався:
"Нащо, жорстока, облудною статтю ошукуєш сина
Ти невідступно? Чому б я не міг твоїх рук доторкнутись,
І говорити до тебе, і голос почути правдивий?"
Так нарікає і кроки свої скеровує в місто.
І подорожнім Венера заслону дає із туману;
Мовби плаща із густого повітря на них накидає,
Щоб не помітив ніхто, і кривди ніхто не подіяв,
І на путі не задержав питанням про ціль і дорогу.
Справивши те, подалася до Пафу свого і, весела,
Пишну домівку свою повітала, де сто її храмів
Зносять кадила сабейські і свіжими квітнуть вінками.

Далі ідуть подорожні, куди їх тропа закликає,
І незабаром стають на горбі, що над містом панує,
Маючи замок насупроти себе грізний оборонний.
Дивом дивує Еней на споруду таку — між землянок,
Дивом дивує міським бруковицям, і брамі, і людям.
Пильно до праці взялися тірійці: ті мури мурують,
Щоб докінчити фортецю, підкочують брили камінні,
Інші для власних осель позначають грунта борозною,
Треті суди уставляють, сенат та уряди найвищі,
Гавань поглиблюють там, а тут підмурівки виводять
Задля сидінь театральних, і просто у камені дикім
Повирубали колони — майбутньої сцени покрасу.
Все те роботу бджолину нагадує: десь у початку
Щедрого літа, у променях сонця, по луках зелених,
Грає бджола молодими роями, або запахущий

Мед запасає і нектаром повнить тісні комірчини,
Або прибуток збирає від новоприбулих, і трутнів
Плем'я ледаче від повних уже щільників одганяє.
Праця і рух — і дихає медом щільник ароматний.
"О щасливі! У вас уже мури міські виростають",-
Мовить Еней, і покрівлі з вершини горба оглядає,
І, оповитий туманом, спускається (річ неймовірна!)
В людське живе осереддя, нікому з людей не помітний.

Тінявий гай зеленів посередині міста, де, кажуть,
Пуни, вітрами та борвієм гнані, як вийшли на берег,
Зразу ж признаку собі одкопали — ту голову кінську,
Що показала Юнона-цариця, звістуючи місту
Славу гучну у боях і надовго сприятливе щастя.
Тут і поставила храм величавий Дідона Тірійська,
Щедрий дарами і доброю міццю Юнони багатий.
Міддю оковані сходи здіймалися: мідні одвірки
Падали в око, і міддю бляховані двері рипіли.

Тут, у святому гаю, новина несподівана гонить
Сумнів і жах; тут уперше Еней починає плекати
Ясну надію, і певність — що лихо мине — віднаходить,
Бо ж біля храму, ждучи на царицю і кожну оздобу
Переглядаючи пильно, дивуючись долі і щастю
Міста нового і шану віддавши митцевому хисту
Та працьовитості, бачить події нараз іліонські —
Битви, що гомоном слави в широких світах пролунали:
Тут і Пріам, і Атрід, і Ахілл, обом ненависний.
І зупинився Еней: "Чи є де країна, Ахате,
Місце чи є на землі, де б злигоднів наших не знали?
От він, Пріам! Ще є нагорода за честь і за гідність,
Є ще на світі сльоза і до подвигів людських пошана.
Не потерпай же: ця слава віщує тобі порятунок!"
Мовив, і очі живить на марнім німім малюванні,
Тяжко зітхає, і котяться сльози потоком нестримним.

Тут йому видко, як, лавою ставши довкола Пергаму,
Граї назад подаються; натиснула молодь троянська;
Там одступають фрігійці: жене їх Ахілл шеломенний.
Трохи оподаль на очі йому навертаються білі
Резові шатра, той табір, у першому сні нерухомий,
Що різаниною Тідід кривавий його запустошив.
Грекам дісталися коні гарячі: ще й корму не встигли
Покуштувати троянського, ні у Скамандрі напитись.
З іншого боку летить у бою обеззброєний Троїл,
Хлопчик нещасний, що став до борні з незрівнянним Ахіллом.
Коні несуть його — він же у возі відкинувся навзнак,
Віжки тримає, а кучері чорні метуть бойовище;
Спис обернувся, і вістря дорожній розкреслює порох.
Далі троянки ідуть, розметавши по плечах волосся,
До вівтарів невблаганної серцем Паллади, і пеплум
Їй на офіру несуть, і в розпачі б'ють себе в груди —
Діва ж сидить на престолі і погляд від них одвернула.
Далі бездушного Гектора втретє Ахілл-переможець
Круг Іліона волочить, щоб потім за золото 'ддати.
Стогін тяжкий вирива́ється з серця Енеєві, скоро
Бачить він друга забитого зброю, і тіло вояцьке,
І неозброєні руки Пріама, з молінням простерті.
Він помічає себе серед тиску ахаїв чільніших,
Шики прибульців зі Сходу і Мемнона чорного панцир;
Бачить округлі щити — амазонок ряди незчисленні;
Пентезілея веде їх до бою, грізна, войовнича,
І, пояском золотим підв'язавши оголені перса,
З чоловіками вона не боїться змагатися збройно.

Поки троянець Еней оглядає картини дивочні,
Поки стоїть і німує, віддавшися весь спогляданню,-
До будування цариця іде, незрівнянна на вроду,
А за царицею слідом добірного вицвіт юнацтва.
Як на Евротовім березі або на горах Цінтійських
Водить Діана танок, і зусюди прилинуть до неї

Хори легкі Ореад. Вона ж сайдака перекине
Через плече і рушить, найвища з богинь олімпійських,-
Що то за радість тоді вповиває Латонине серце!
Так і Дідона сіяла красою і йшла в осереддя
Праці і всіх закликала до міста майбутнього братись.
Перед дверима богині, під дахом високого храму,
Сіла на троні вона, в оружному колі вояцькім.
Суд вирікала, закони заводила і поміж людьми
То постановою, то жеребком розкладала роботи.
Тут несподівано бачить Еней, як у збігові люду
Мужній Клоант, і Сергест, і Антей до святині надходять
З іншими тевкрами, що налітна на просторищах моря
Буря схопила і в сторони їх розімчала далекі.
Вражений дивом, спинився. Від радості та небезпеки
Розхвилювався Ахат. І бажанням горять потиснути
Дружню правицю, і тяжко турбуються дальшою миттю,
Затамувавши чуття, із туманної стежать обслони,
Доля яка перестріла мандрівників, де залишились
Їх кораблі, і для чого сюди прибувають? Бо ж тлумом
Сходяться від кораблів і храм виповняють благанням.
Ледве зайшли під склепіння, і дано їм слово держати.
Іліоней, найстаріший з усіх, починає лагідно:
"Ти, о царице, що з ласки Юпітера тут осадила
Царство і люд непокірний єднаєш собі правотою!
Ми — переможені тройці, всіма наблукавшись морями,
Молим тебе: не давай наших суден на здобич огневі!
Згляньсь над людом побожним, спізнай наше горе смертельне.
Ми не пустошити землю лібійську сюди заблукали
І не збираємось чорним грабунком човни навантажить:
Ні, в переможених серце від тих зазіхань далеке.
Є сторона — Гесперійською греки її прозивають,-
Давня країна, прославлена військом та грунтом родючим,
Люд енотрійський її оселив — та нові покоління
Стали, на ймення свого ватажка, італійцями зватись.
Ось ми куди прямували.

Та несподівано бурю здійняв Оріон дощовитий
І, на обмілини нас ошалілим Австром погнавши,
Сіллю морською здолав нас, на скелі погнав непрохожі;
Тільки частина плавців до вашого грунту прибилась.
Але ж... який у вас люд? І яка сторона припускає
Звичай подібний? Гостинність чужа узбережжям тутешнім.
Зброя дзвенить, не дає і на край суходолу ступити.
Хай ви людей і смертельну їх міць держите у погорді —
Не зневажайте богів, на чесноту і гріх пам'ятливих.
Був у нас цар і державця Еней, що ніхто й не зрівнявся
З ним справедливістю, збройною міццю та духом побожним.
Якщо роковано нині йому врятуватись і п'є він
Подих наземного світу і з тінями ще не блукає,-
То не опасуйся: не пошкодуєш, що ти учинила
Послугу нам перед іншими. Є у Сіцілії царство,
Зброя, міста і владика Ацест од троянської крові.
Тільки дозволь кораблі до берега нам привернути,
Дерева взяти у лісі та весел собі настругати —
І як нам дано царя і братерства свого дочекатись,
Радісно ми попливем до Італії, в землю латинську.
Як же, володарю тевкрів, тобі не судився рятунок,
І простелились нурта над тобою, і згинув Іул наш,-
Ми подамося назад, до Сіканського моря, до селищ,
Звідки до вас прибули — до вождя і зичливця Ацеста".
Іліоней закінчив, і гомоном спільним озвались
Всі дарданіди.

Злегка чолом поникаючи, коротко мовить Дідона:
"Тевкри, одкиньте турботу і страху в серцях не тримайте.
Труднощі наші і царства несталість мені накидають
Заходи ті негостинні, те чуйне границь пильнування.
Хто ж товариства енейців і хто Іліона не знає
Мужніх бойців? І облоги з нечувано лютим пожаром?
Бо ж не до краю серця здебелілі у грудях пунійських,
І не занадто од нас одвертається сонце живуще!

Чи до Гесперії рушите ви, на Сатурнові ниви,
Чи до Ацеста-вождя, до Ерікса гір пожаданих,-
Вас я пущу безборонно і видам усе до потреби,
А побажаєте в царстві цьому залишитись зо мною,-
Місто, що нині будується, ваше. Виходьте на берег!
Трой чи тірієць — ніякої в мене одміни не буде.
О, коли б сам з цим же вітром південним сюди нагодився
Ваш оборонець Еней! По всьому узбережжю пошлю я
Вірних гінців і найдальші границі звелю обшукати —
Чей же блукає де-небудь в лісах чи по селищах людських?"
До глибини розворушені словом, Ахат і побожний
Батько Еней поривались давно уже млу розірвати;
Тут, до Енея звернувшись, хоробрий Ахат обізвався:
"Сину богині, яка в твоїм серці зринає ухвала?
Бачиш, ніщо не пропало, і братчики всі повернулись,
Тільки й нема одного, що на очах у нас поглинуло
Море розбурхане. Сталось — як мати тобі ворожила!"
Ледве промовив, як оболок темний, розлитий довкола,
Раптом прорвався і в чистому небі розвіявся легко.
Станув Еней перед людом і, весь опромінений сяйвом,
Був раменами до бога подібний: бо ж мати Венера
Кучерям сина краси надавала, і юності відблиск
В лицях йому зарожевів і звагою сповнились очі.
Кістку отак різьбярева рука оздобляє слонову,
Так у червоному золоті срібло та мармур ясніють,
І, несподіваний, так до цариці й до людського збору
Він удається: "Я з вами, не треба пошуканок. Ось я,
Троєць Еней, урятований з хвилі Лібійського моря,
Ти ж, о єдина, що глибоко болем троянським болієш,
Що — не добитих данаями, на суходолі і в морі
Повною чашею горя напоєних, голих, голодних —
Нас до господи й до царства свого прилучаєш! Несила
Нам, о царице, несила кому б не було із троянців,
В світі розкиданих, гідну подяку тобі уложити.
Хай несмертельні тобі (коли є нагорода побожним

І коли праведне серце в шанобі іще пробуває)
Гойно за те віддадуть. У якому ж блаженному роді
Ти із'явилась? Яких ти батьків звеселила собою?
Поки до моря спливатимуть ріки, поки в долинах
Перебігатиме тінь од шпилів, а в горішнім небі
Зорі живитися будуть,— наймення твоє і чеснота
Підуть зо мною на всі мої дальші дороги". Промовив,
І подає Ільйонеєві праву, Серастові ліву
(Мужнього тисне Клеонта і мужнього Гію вітає).

Образ героя найперше Дідону вразив фінікійську,
Потім — нещастя його. І так вона мовить устами:
"Сину богині, яка тебе доля крізь ті небезпеки
Гонить? І сила яка до суворих країн привертає?
Ти ж бо той самий Еней, що Дардана крові — Анхізу
Мати Венера на світ привела біля вод Сімоенту?
Тевкра я знала колись, як він до Сідону приходив
З рідного краю вигнанцем, щоб царство нове роздобути
Із запомогою Бела; а батько мій Бел, звоювавши
Кіпра багатого ниви, всю землю ту мав у обладі.
З ранніх ще літ по знаку мені злигодні вашого царства,
Слава троянська, і ти, і пелазгів царі войовничі.
Навіть і ворог тоді іліонян хвалою підносив,
Пагінцем сам від троянського пня величався охоче.
Отже, вояцтво, і ви розгостіться у нашому домі.
Знайте, і я, лихоліттям досвідчена, довго терпіла,
Поки богове дозволили ці береги осадити.
Горя зазнавши, нужденним учусь і сама помагати".
Мовила. І одночасно Енея веде до палацу,
Упоряджає офіри безсмертним богам одночасно;
А товариству на берег наказує зараз послати
Двадцять биків і сотню великих щетинястих вепрів,
Сотню ягнят молодих і добре вгодованих маток,
Щедрі дарунки святочного дня.
Учта тим часом розкішна готується в царських покоях;

Попід склепінням високим оздоба нечувана сяє:
Килими ткані красуються скрізь багрецем найдорожчим;
Срібне начиння столи обтяжає; у золоті кубків
Видко різьблені діяння батьків і вчинки численних
Витязів од найдавніших начатків пунійського роду.

Батько ж Еней — неспроможен без сина знайти супокою —
Каже Ахатові йти до причалів і все розказати
Синові, і самого привести до пунійського муру
(Все про Асканія ніжно піклується батькова думка).
Каже він також узяти дари, що в руїні троянській
З полум'я виніс — плаща золотого в оздобі мистецькій
І дороге покривало, акантом шафрановим ткане,-
Вбрання Гелени-аргів'янки (як із Мікен знакомитих
До нечестивого шлюбу в далекий Пергам поспішала,
Їй же від матері Леди дісталося те в подарунок),
Берло узяти велить, що носила колись Іліона,
Старша з Пріамових дочок, і перлів разок многоцінний,
І діадему з подвійною грою каміння і злота.
І до човнів поспішає Ахат — доконати веління.

А Цітерея тим часом новий обмірковує задум,
Заходів інших береться: щоб, постать свою відмінивши,
Замість Іула, Купідін мерщій приступив до цариці,
І подарунки віддав, і коханням їй висушив кості.
Їй увижається зрада. Тірійського слова двозначність
І невгамовна Юнони злостивість тривожать їй серце.
І, невпокійна, до сина крилатого так промовляє:
"Сину мій, владо моя, що єдиний у цілому світі
Стріли Тіфоєві батька богів і вождя зневажаєш,
Сину, до тебе вдаюсь, до безсмертної сили твоєї.
Знаєш гаразд, як твій брат Еней, блукаючи морем
Вздовж берегів негостинних, спізнав усю лють і запеклість
Серця Юнони; ти сам вболівав над моїм бідуванням.
Нині ж Дідона його фінікіянка лагідним словом

Щиро у себе держить. Та Юнони боюсь я, що може
Все відмінити: не стерпить вона повороту такого!
От я й гадаю, на хитрощі взявшись, огонь розпалити
В серці Дідони, щоб навіть богині воно не корилось
І до Енея коханням великим, як я, прив'язалось.
Як осягнути того — послухай мого научання.
Царствений хлопчик Асканій, турбота моя найдорожча,
Батьківській волі покірний, іде до сідонського міста
І подарунки несе, від пожару та хвиль позосталі.
Сном огорнувши його, на Цітеру візьму його дальню
Або у храмі укрию своїм на горі Ідалійській,
Щоб здогадатись не міг він і нам перешкодою стати.
Ти його образ візьми на єдину добу — і, хлоп'ятко,
В іншій подобі хлоп'ячій царицю мені ошукаєш.
І як до серця тебе, звеселившись, пригорне Дідона
Серед бенкету дзвінкого, за спіненим кубком Ліея,
Як обіймати почне і цілунками пестити рясно,-
Ти їй огонь потаємний навій і трутизну підступну".

Матері слову кориться Амор, і згорнув свої крила,
І виступає, веселий, Іула ходу перейнявши.
Мати ж Венера на вії Асканія сон супокійний
Зводить, і, ніжно на теплому лоні своїм пригорнувши,
До Ідалійського гаю відносить, і там в майоранах
Пестить тонким ароматом і затінком криє солодким.
От уже путь до Тірійського замка простує Купідін
І подарунки несе під Ахатовим проводом певним.
Як же прийшли до палацу, Дідона уже під наметом
На дорогих килимах посередині учти сиділа.
Входить батько Еней, за ним товариство троянське,
І на простелених тканях пурпурних місця обіймають.
Слуги з'являються, кошики з хлібом і воду розносять
І рушники подають із коротковолосої вовни.
П'ять десятків служниць метушаться по царських покоях,
Наготовляють на стіл і про вогнище дбають пенатам.

Інші, сто юних дівчат і сто хлопчаків-одногодків,
Страви на стіл подають і ставляють кубки різьблені.
Сила також і тірійського люду зійшлось у покоях
І на запрошення царське лягло по тканинах барвистих.
На подарунки Енея милуються, сина Іула
Зносять хвалою лице променисте і мову облудну,
Паллі дивуються і покривалу у жовтих акантах.
Надто ж нещасна, на жертву рокована згубі майбутній,
Серця й жадібних очей наситити не може цариця,
В захваті від подарунків і дивної отрока вроди.
Він же в обійми Енеєві впав і на шиї зависнув;
А заспокоївши батька мніманого серце гаряче,
Йде до цариці. І пестить вона його оком і серцем,
І пригортає до лона, і гріє: не знає Дідона,
Що то за бог проти неї звитяжить. А він, не забувши
Ацідаліїних слів, починає захитувать пам'ять
Про чоловіка, завзявшися сповнить живою любов'ю
Душу дрімливу, німу і давно відзвичаєне серце.
От і спочинок настав за бенкетом. Столи відсувають,
Чаші великі становлять і квітами їх коронують.
Гомін пішов у покоях — і присінки котять луною
Голос далеких розмов. Вже склепіння різне променіє
Лампами; вже смолоскипи темноту нічну розганяють.
Каже цариця подати їй кубок важкий, самоцвітний,
Золотом красний, що пив його Бел і всі Белові предки,
І виповняє вином. І тиша стає під дахами:
"Батьку Юпітере! Ти, що звичаєм гостинним з'єднав нас!
Хай у веселощах день цей минає троянцям прибулим
І фінікіянам — хай і нащадки його пам'ятають.
Вакхова радість, Юнонина ласка, тривай же над нами!
Ви ж, о тірійці, вітайте своє товариство бенкетне!"
Мовила і пролила над столами краплину присвятну.
Потім устами злегенька діткнулася кубкових вінець,
Бітії передала — припросила, і він нелініво
Вихилив спінену чашу і виблиснув дном золоченим.

Хилиться кубок по черзі. А довговолосий Іопа
При золоченій кітарі Атлантову пісню заводить,
Оповідає про путь місяцеву і труднощі сонця,
Звідки звірі, і людина, і полум'я звідки, і злива,
Звідки сльотливі Гіади, Арктур і обидві Запряжки,
І через що зимове поспішає до хвиль Океану
Сонце, і що заважає ночам зволікатися довше.
Плещуть раз по раз тірійці, і гості троянські — за ними.
А нещаслива Дідона, віддавшися довгій розмові,
Ніч пересиджує, вкрай упиваючись трунком кохання.
Прагне вона за Пріама, за Гектора прагне дізнатись;
Що то за зброю (питається) мав син Аврори могутній,
Що то за коні були в Діомеда і міць — у Ахілла.
"Ні, від початку найпершого, гостю, тепер розкажи нам,-
Мовить вона,— про підступство данаїв, і злигодні Трої,
І про блукання своє многотрудне. Бо от уже сьоме
Носить морями тебе і всіма суходолами літо".

З книги другої (в. 199-227)

Тут несподівано друга, грізніша подія заходить
І на стурбовані наші серця тягарем налягає.
Лаокоонт, новообраний жрець моревладці Нептуна,
Саме колов молодого бика на офіру святочну.
Бачим: по тихому морю два змії пливуть велетенські
З боку, де Тенед лежить (розказую вам — і здригаюсь!),
І, вигинаючись пружно, до берега поряд простують.
Груди в обох серед хвиль підіймаються; гребні криваві,
Знесені грізно, стоять. Хвости за собою у жмури
Хвилю збирають, і колами в'ються хребти величезні.
Піниться море і плеще, солоне... На берег виходять,
Кров'ю і полум'ям очі горять, лиховісні, неситі,
І язики ворухливі облизують пащу шиплячу.
Всі ми урозтіч, смертельно-бліді, а вони на палкого
Лаокоонта ідуть і, спочатку дітей обвинувши,

Душать обох молодят у сувоях тугих найтісніших,
Зубом отруйним у тіло впиваючись їм неокріпле.
Потім самого його, що на поміч їм кинувся збройно,
Люто хапають і в'яжуть узлами. І от уже двічі
Стан обвинули йому і, шию лускою укритим
Тілом стиснувши, здіймаються ген над його головою.

Він же, руками упершись, даремно вузли розтинає,
Кров'ю і чорною скрізь трутиною по тілу облитий,
Крики нелюдські, страшні до зір підіймає високих,
Мовби той рев, що жертвений бик видає недобитий
Край вівтаря, отрясаючи з себе сокиру непевну.
Змії ж обидва, своє довершивши, повзуть до святині
Вишнього замка і там, під дахом священним Паллади
Захист знаходять, під кругом щита, біля ніг несмертельних.

З книги п'ятої (в. 835-871)

Темрява ночі уже досягала середини неба;
Тяжко стомились гребці і, знесилені, кинули весла
Та на помості мулкім, та по лавах твердих полягали.
Тільки спочили, як Сон легкокрилий з етеру ясного
Вогким повітрям летить і тумани нічні розгортає.
Так, Палінуре, він лине до тебе, зловісні примари
Він насилає на зір твій... Он сів він на кермі високо,
Образ Форбанта прийнявши, і з словом до тебе вдається:
"Язідів сину, поглянь: самі хвилі пильнують за тебе,
Рівно так дише повітря,— настала година спокою.
Голову ти прихили, дай спочити натрудженим очам,-
Я замість тебе посиджу, за хвилею й морем догляну".
Ледве підводячи вії, натомлений мовить стерничий:
"Що мені радиш, Форбанте? Невже ж я довірюсь потворі?
Чи ти гадаєш, не знаю я хвилі облудного моря?
Як доручу їй Енея; досвідчений давній керманич,
Мало я бачив біди од погідного неба та моря?" —

Так одмовляв він, спокійно і міцно тримався кормила
І не одводив очей од зір на високому небі.
Взяв Легкокрилий тоді галузку, обмочену в Леті
Й міццю снотворною Стіксу напоєну, й чоло старого
Стиха обвіяв. Одразу ж по кволому тілу розлився
Непереможний спокій; склепились досвідчені очі.
Знявшись угору тоді і на човен упавши звисока,
Бог одриває стерно і скидає стерничого в море,-
Марно кричав Палінур, марно в друзів благав порятунку;
Бог легкокрилий, як птах, злетів і щез у повітрі.
Мирно тим часом пливли кораблі по широкому морю.
Мирно дрімали гребці, забезпечені словом Нептуна,
І наближались уже до бескетів Сірен, до тих білих
Скель лиховісних, засіяних густо кістьми мореходців,
І зачували здалека, як бухає море об камінь...
Глянув на керму Еней і побачив: нема Палінура!
Сів до стерна і повів корабель свій по темрявих хвилях,
Тяжко зітхаючи й сльози ллючи над недолею друга:
"О Палінуре, для чого довірився ти небові й морю,
Будеш лежать, непохований, ти на пісках невідомих".